

"Tina tog ton" - genuskonstruktioner i medietexter

Av Gunilla Byrman, Nordiska språk, Växjö universitet

1 Inledning

I Sverige pågår ett jämställdhetsarbete och det råder politisk enighet om att kvinnor och män ska ha samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter. Jämställdhetsarbetet inriktas främst på ekonomi, arbetsmarknad, utbildning och familj (jfr Edström & Jacobson 1994:7). På alla områden behöver kvinnor stöd för att bli jämställda med männen. Med de politiska målen i jämställdhetsarbetet som bakgrund har jag studerat om detta arbete återspeglas i tidningstexter om unga kvinnor på mansdominerade områden. Frågan är om det sätt som texterna skildrar män och kvinnor kan tänkas underlätta jämställdhetsarbetet genom att få i gång en attitydförändring som leder till större jämlikhet.

I det följande kommer jag att använda termerna *genus*, *genuskonstruktion* och *genussystem*. Enligt min mening är *genus* en smidigare och språkligt mer anpassad term än engelskans *gender* (jfr Hirdman 1988:50). *Genus* i dessa sammansättningar ska förstås som i Yvonne Hirdmans förslag till förståelse av denna kategori:

att vi med genus sätter namn på den alltmer komplicerade kunskap vi har om "manligt" och "kvinnligt", vår större förståelse av hur manligt och kvinnligt "görs". Och insatt i denna process kan ordet ses som en utveckling från begreppet "könsroll" via "socialt kön" till genus, där graden av invävdhet hela tiden stegas. Dvs: genus kan förstås som föränderliga tankefigurer "män" och "kvinnor" (där den biologiska skillnaden alltid utnyttjas) vilka ger upphov till/skapar föreställningar och sociala praktiker, vilka får till följd att också biologin kan påverkas/ändras - med andra ord, det är en mer symbiotisk kategori än "roll" och "socialt kön". (Hirdman 1988:51)

Medievärlden är ett av de områdena där genus i såväl bild som text dagligen konstrueras och exponeras i olika slags texter. Några, främst icke-redaktionella, tidningsgenrer har varit föremål för genusanalyser, exempelvis, reklamannonser som med sin ofta sexistiska framtoning framstår som ett givande objekt för genusanalys (se Mills 1995). Men redaktionella vardagstexter som människor läser mer eller mindre oreflekterat varje dag har inte studerats i någon större utsträckning. I dem finns genuskonstruktioner från olika områden, konstruktioner som kan innehålla asymmetrier som vi inte märker vid en hastig genomläsning men som blir tydliga vid en djupare analys. I tidningstexter återspeglas samtiden. Studium av dessa är därför ett bra sätt att se huvudströmningarna i kulturen.

Dagstidningsvärlden är en hierarkisk och förhållandevis manligt dominerad diskurs (Stuart 1999:148). Frågan är hur genus konstrueras, dvs. hur kvinnor och män tecknas i de textvärldar som kommer i tryck i denna miljö. Det är viktigt att komma ihåg att bilden av verkligheten i en tidningstext och verkligheten i sig inte är identiska, men också att den redigerade verkligheten i våra medier trots allt påverkar vårt tänkande.

2 Syfte

Dagstidningar ger ingen entydig bild av genus. De kan snarast beskrivas som en arena där de publicerade texterna bekräftar, utmanar eller omförhandlar det traditionella genussystemet. Syftet med denna undersökning är just att studera om tidningstexters språk och idéinnehåll bekräftar, utmanar eller omförhandlar de traditionella rollerna. För att ta

reda på det måste texternas genuskonstruktioner undersökas.

Det traditionella genussystemets innehåll härrör från en äldre maktfördelning, där familjen var den ekonomiska grundenheten i samhället (jfr Hirdman 1988, 1998). Männerna hade makten över privategendom, och de innehade också den politiska makten, vilket innebar att de hade beslutanderätt över kvinnor. Av tradition definierades kvinnorna och kvinnornas verksamheter därmed av män. Männerna fanns i det offentliga livet inom kyrka, utbildning, administration, massmedier, och kvinnorna arbetade i familjen, inom privatsfären, och fick sin identitet genom moderskap (samhällsmoder) och skötsel av hus och hem (jfr Siivonen 1994:7-8). Dessa maktstrukturer har över tid förändrats; män och kvinnor har numera enligt lagen samma rättigheter och skyldigheter. Men gamla idéer om hur kvinnor och män är eller bör vara har en tendens att dröja sig kvar i människors medvetande.

I min analys har jag arbetat utifrån följande två forskningsfrågor:

- Hur gestaltas de unga kvinnorna i texterna?
- Bekräftar, utmanar eller omförhandlar texterna det traditionella innehållet i genussystemet?

Det är svaren på dessa frågor jag vill finna och diskutera i denna studie.

3 Teori och metod

Studien har den kritiska diskursanalysen (Fairclough 1992) som ram. Teorin är emancipatorisk, och syftet är att avslöja sociala missförhållanden på olika nivåer i samhället. I min analys utgår jag från att det finns ett ömsesidigt beroende mellan språk och samhälle, att alla språkliga val har orsak och innebörd, och att texter ger ledtrådar till ideologiska och sociala förhållanden (Hellspong & Ledin 1997:257-264).

Vidare använder jag Yvonne Hirdmans genusteori, där genussystemet antas ha två grundläggande logiker: *dikotomin*, isärhållandets tabu, det att kvinnligt och manligt inte bör blandas, och *hierarkin*, det faktum att det är mannen som är norm.

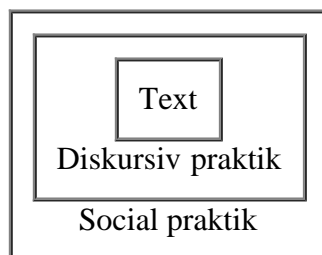
Varför ser världen ut så här? Yvonne Hirdman menar att ett generellt förtryck måste ha en generell förklaring. Enligt hennes mening ska genussystemet förstås som en dynamisk struktur, en beteckning på ett nätverk av processer, fenomen, föreställningar och förväntningar. Genussystemet är således en ordningsstruktur av biologiskt kön, som är förutsättningen för andra sociala ordningar. Ordningen av människor i kön har blivit basen för de sociala, ekonomiska och politiska samhällsordningarna. Hirdman diskuterar den växande genuskonflikten som är en följd av den moderna tiden, där expansiv ekonomi och demokratisering skapar förutsättningar för att släppa in kvinnorna i det samhälle som företrädesvis är byggt av män för män. Detta leder oundvikligen till genuskris - typiska för alla västerländska, moderna samhällen - eftersom det måste förhandlas om hur kvinnor och män ska förhålla sig till varandra och vilken ordning som ska råda. På något sätt måste krisen lösas och många olika lösningar är möjliga (Hirdman 1998:203ff).

Att analysera hur kvinnor och män framställs i tidningstexter och försöka att förstå varför genus konstrueras som det gör får inte leda till att man befäster ett traditionellt innehåll i systemet. Här måste den som utför analysen vara på sin vakt. En genusanalys bör tvärtom medföra att dolda mönster blottläggs, eftersom genusinnehållet är föränderligt och inte en gång för alla fastlagt.

Utgångspunkten för den här språkliga textanalysen är att allt språk är ideologiskt färgat; exempelvis stimulerar språket oss att se biologiskt kön som en grundläggande kategori. Ord och fraser är avtryck av den samhällssyn som präglar dem som utformar och skriver texterna. Det offentliga språkets stilistiska förhållningsregler sammanhänger också med ideologin i det samhälle där språket traderas (jfr Teleman 1979:58ff, Stuart 1999:148, Byrman 2001:97). I vårt samhälle är det främst män som haft makt och möjligheter att

utveckla det offentliga språket och att namnge språkliga begrepp i detta. Denna syn på språk och text gör att innehållet och språket i texterna, enligt min mening, kan ge ledtrådar till hur de roller samhället har tilldelat män och kvinnor ser ut.

Den kritiska diskursanalysen inbegriper ideologi, hegemoni, produktionsvillkor, distribution och språklig textanalys. Modellen har tre grundläggande nivåer som sätts in i en kontext (Fairclough 1992:73).

Social praktik uppvisar de sociala och politiska konsekvenserna som textanvändningen får. I detta sammanhang är det viktigt att diskutera förhållandet källor-journalister-läsare.

Diskursiv praktik involverar hur texter produceras och konsumeras och hur olika texter är relaterade till varandra: varför de skrivs och hur de används. Tidningstexter skrivs för att tillhandahålla en så heltäckande nyhetsbevakning som möjligt, och därigenom vara konkurrenskraftiga. Den ekonomiska verkligheten ligger ständigt på lur och spelar ofta en avgörande roll för tidningarnas utformning och innehåll. Läsarna å sin sida konsumerar texterna och blir därigenom informerade, styrda och underhållna.

Analys av textens utformning involverar en språkligt orienterad textanalys. Många händelser, fakta och personer som vi möter i våra medier har vi aldrig någon förstahandskunskap om. Det är lätt att okritiskt överta mediernas verklighetsbilder, eftersom dessa är de enda vi har tillgång till. Det finns inga renodlat informativa texter som inte också omfattar faktaurval och förhållningssätt till eller perspektiv på det som förmedlas. Av detta skäl är det viktigt att analysera pressens bild av verkligheten, att granska vad det skrivs om och hur det skrivs.

Genusfrågor finns förvisso närvarande på alla dessa nivåer. Den textuella strukturen har en koppling till den sociala praktiken. Det är på den diskursiva nivån som texterna produceras och konsumeras, och denna nivå påverkar både hur den sociala praktiken och texten ser ut. Gränserna mellan de olika nivåerna är inte helt tydliga och i ett öppet demokratiskt samhälle finns det en ständigt pågående växelverkan mellan nivåerna.

Metoden som använts vid analysen är närläsning av texterna. I det praktiska analysarbetet har jag utgått från ett schema, som tar upp faktorer på de tre beskrivna nivåerna. Jag studerar genusstrukturen i texterna och undersöker hur innehållet i företrädesvis rollen Kvinna, tecknas. *Kön* står här för en renodlat biologisk roll och *genus* för en socialt konstruerad roll som i sig har både biologiska och sociala komponenter (Hirdman 1988:51). Bilder som finns som illustrationer i tidningstexterna kommer inte att analyseras.

4 Material

Texterna som valts för studien handlar om unga kvinnor som verkar inom traditionellt manliga områden: fotboll, rockmusik och bygge. Materialet består av 9 texter publicerade i *Sydsvenska Dagbladet* (SDS) och *Metro* hösten 2001. Temat i de valda texterna är olika perspektiv på kvinnor och deras verksamheter, och texterna handlar delvis om de problem och möjligheter som kvinnorna möter i sina icke-traditionella sysselsättningar. Vanligen kontrasterar texterna också mer eller mindre öppet skillnader mellan män och kvinnor på det aktuella området.

I tabell 1 presenteras texterna i materialet.

Tabell 1. Texterna i materialet: publiceringsställe, datum, genre, tema, kön på författare och textlängd.

<i>Text, publiceringsställe & datum</i>	<i>Genre & tema</i>	<i>Förf:s kön</i>	<i>Ord per text</i>
1. Tina tog ton - och vilket lyft det blev, sport, SDS 30.9.2001	sportartikel om Tina Nordlund, fotbollsspelare	M	493
2. "Den mest begåvade tjejfotboll jag skådat", förstasidan, SDS 1.10.2001	puff om svenska damlandslaget i fotboll	?	107
3. Kicki Bengtsson sätter skruv på VM-kvalet ..., sport, SDS 1.10.2001	sportartikel om Kicki Bengtsson, fotbollsspelare	M	283
4. Ett nytt landslag att ta till sitt hjärta, sport, SDS 1.10.2001	sportkrönika om svenska damlandslaget i fotboll	M	718
5. Tjejer som rockar sätts på separata topplistor, kultur, mittuppslag, Metro 26.11.2001	kulturartikel om musiker i Sverige och världen	M	522
6. Sveriges första kvinnliga rockband började som en bluff, kultur, mittuppslag, Metro 26.11.2001	artikel om Sveriges första kvinnliga rockare	M	284
7. Kvinnlig kritiker kasseras snabbt, kultur, mittuppslag, Metro 26.11.2001	kort artikel om rockkritiker	M	120
8. Janis Joplin en legend som ofta glöms bort, kultur, mittuppslag, Metro 26.11.2001	kort artikel om Janis Joplin	M	206
9. "Det bästa med jobbet är skapandet", kultur, SDS, 21.9.2001	reportage om kv. plattsättare under utbildning	K	948

Materialet är inte stort, knappt 3 700 ord, men det är valt för att vara representativt i den bemärkelsen att det är tidningstexter som har många läsare. Det finns två långa texter, en krönika om fotboll och ett reportage om lärlingar, och två korta, en förstasidespuff om fotboll och en kulturartikel om musikkritiker. Resterande fyra texter är medellånga artiklar som handlar om kvinnliga fotbollsspelare och rockmusiker.

Alla texterna berör mer eller mindre ingående genus och genuskonflikter. Av de analyserade artiklarna är sju skrivna av män och en av en kvinna. Om det är en man eller kvinna som skrivit puffen kan inte fastställas. Materialet är valt efter artiklarnas teman och inte efter skribenternas kön, vilket lett till en sned könsfördelning. Men den kanske ändå säger något om arbetsfördelningen på tidningsredaktionerna.

5 Resultat

Nedan presenteras analysresultatet tematiskt i nu nämnd ordning: fotboll, rockmusik och internutbildning inom byggbranschen. Min analys är en möjlig läsning av texterna och har gjorts med den kritiska diskursanalysen som ram. Andra tolkningar, gjorda utifrån andra utgångspunkter är möjliga och kan inte uteslutas.

5.1 Fotbollen

Materialet innehåller fyra texter om kvinnor i svenska fotbollslandslaget som varit mycket framgångsrikt och som nu har kvalat in till VM i Kina om två år. Texterna är hämtade från SDS den 30 september och 1 oktober 2001, och är skrivna av manliga journalister. Det är en artikel om Tina Nordlund, en av landslagets bästa spelare (30.9.2001), en förstasidespuff om lagets fotbollsseger med hänvisning till sportdelen, där bl.a. en sportartikel om Kicki Bengtsson och en krönika om svensk damfotboll är publicerade (1.10.2001). Alla texterna kan sägas vända sig till en sportintresserad allmänhet, dock

främst till män. Puffen undgår troligtvis ingen som läser förstasidan.

Texterna ansluter sig till det gängse sportspråket; det är rätt enkelt, ibland med okonventionell meningsbyggnad. Det förekommer fackord, överdrifter, bildspråk och många egennamn. Påfallande i dessa texter är emellertid avsaknaden av smeknamn på spelarna som kan vara ett tecken på att de manliga journalisterna känner en distans eller respekt till kvinnliga fotbollsspelare som de normalt inte har till manliga.

"Tina tog ton - och vilket lyft det blev" (artikel: 493 ord)

Texten omtalar och låter Tina Nordlund komma till tals. Tonläget är positivt och drar fram Nordlunds insatser för att få medierna att bevaka damfotboll: "röt hon också till om hur damfotbollen behandlades av omgivningen" (r. 8-10)^[1]. Detta gjorde hon när hon tog emot diamantbollen som ges till bästa kvinnliga fotbollsspelare varje år. Medierna reagerade och har enligt SDS:s mening sedan dess bevakat damfotbollen: "EM blev hårdbevakat och tv hakade på med direktsändningar, trots att det inte ingick i planen från början" (r. 16-19). Men Tina Nordlund påpekar att det är bra fotboll - inte att det är damfotboll - som är det viktigaste. Hon anser att det svenska damlandslaget spelar bra fotboll, och att publiken har fått upp ögonen för vad damfotboll är.

Texten är helt fokuserad på Tina Nordlund, hennes och lagets framgångar och deras kommande spelprogram. Nordlund och damfotbollen omtalas på ett respektfullt sätt. I texten görs inga direkta jämförelser mellan *damfotboll* och *fotboll*. *Herrfotboll*^[2] nämns över huvud taget inte. Men samtidigt görs indirekt uppdelningen damfotboll - fotboll genom att journalisten skriver om damfotboll. Eftersom Tina Nordlund har varit kritisk mot mediernas bevakning av damfotboll är det troligt att reportern vill vara politiskt korrekt.

Texten kan i stort sägas omförhandla den traditionella synen på hur damfotboll och kvinnliga fotbollsspelare ska behandlas. Det vill säga om kvinnorna själva säger ifrån kan en förändring komma till stånd. Ideologin i texten är att svensk damfotboll är viktig och måste bevakas eftersom den är bra.

"Den mest begåvade tjejfotboll jag skådat" (puff: 107 ord)

Rubriken - "Den mest begåvade tjejfotboll jag skådat" - är ett citat från sportkrönikan, och texten ger en försmak av vad som sägs i tre texter i sportdelen. Svenska damlandslaget i fotboll har vunnit matchen mot Danmark med 4-1 på idrottsparken i Malmö föregående dag inför en ovanligt stor publik på 6 000 personer. Inbitna fotbollsfans, företrädesvis herrfotbollsfans, brukar kanske inte uppfatta damfotboll som bra och begåvad, åtminstone inte lika bra som (herr) fotboll. Indirekt genom ordet *tjejfotboll* framgår det också att detta är sportkrönikörens mening. Han skulle nog inte ha skrivit *den mest begåvade killfotboll jag skådat* om svenska herrlandslaget. Kanske är det en formulering som i framtiden kommer att bli gängbar nu när fotboll inte längre bara är herrfotboll i medievärlden.

Med utgångspunkt i detta skulle man kunna dra slutsatsen att texten utmanar det traditionella genussystemet. Men det finns så lite idéinnehåll p.g.a. det lilla formatet att rubriken och bilden på förstasidan närmast kan ses som provocerande för både kvinnor och män, men på olika sätt.

"Ett nytt landslag att ta till sitt hjärta" (krönika: 718 ord)

I denna text skriver en väletablerad, manlig sportjournalist en sportkrönika som hyllar det svenska damlandslaget i fotboll. Han apostroferar spelet genom att nämna brassarnas sambafotboll "som på sin tid koreograferade den fotboll man ville underhållas av. Vet inte vilken dansart som skall appliceras på det svenska damlandslaget men dansant var det, flyktigt, charmigt, anfallsglatt och begåvat och man trodde nästan inte sina ögon" (r. 2-9). Hur den sista formuleringen "man trodde nästan inte sina ögon" ska tolkas är oklart: var det oväntat i största allmänhet eller var det oväntat för att det var kvinnor som spelade bra? Svaret är inte givet.

Journalisten skriver att damfotbollen blivit bättre: "Den här matchen hade allt det där man förr saknade i dammatcherna. Spelförståelse på absolut toppnivå, ovanligt bra passningsspel, attackinstinkt utan tveksamheter. Så här spelas bra fotboll. Könet totalt ointressant. Och folk tycks ju ha upptäckt det. Precis som 100-metersloppet för damer i ett OS är lika intressant som herrarnas har ju tjejfotbollen vuxit ur sina barnsjukdomar och ingen kan längre påstå att fotbollen som konsthantverk missbrukas i tjejhänder. Eller fötter" (r. 51-61). Han skriver här att könet på fotbollsspelarna inte är viktigt bara spelet är bra. Samtidigt är det han som definierar vad som är bra fotboll med ord som vi främst sätter i samband med traditionellt manliga dygder: "Planens suverän. Therese Sjögran ångade på som outtröttlig spelmotor, Kicki Bengtsson spelade felfritt, granithårt backspel" (r. 25-27). Bästa vänstermittfältaren Therese Sjögran utnämner han till en av planens bästa spelare och gör följande jämförelse: "Hon uppträdde som en sådan vänsterspelare det svenska herrlandslaget saknar. Stark i försvar, aggressiv i anfall" (r. 71-73). Han menar att damlandslaget har en bättre spelare än *herrlandslaget*, ett ord som används för att kontrastera det mot damlandslag. Sportjournalisten Åke Stolt kan genom sin krönika skapa intresse för och ge prestige åt damlaget genom att uttala sig nyanserat och positivt. Budskapet är ungefär: Det är allvar nu. Om det spelas bra fotboll som är intressant att titta på, har spelarnas kön ingen betydelse. Damfotboll på elitnivå är numera både rolig och sevärd.

Det som gör textens positiva utsagor om damfotboll trovärdiga är att krönikan trots övervägande ros, inte är odelat positiv utan även lagets få brister kommer fram i ljuset: "Men man skall nog vara lite försiktig. Det är nästan två år till VM i Kina och mycket kan hända. Något måste hända för jag är inte säker på att den här backlinjen i sin helhet håller i VM. Det såg lite trögt och tveksamt ut då och då" (r. 38-43).

Genom den nyanserade skildringen av matchen och svensk damfotboll kan texten sägas omförhandla den vanliga synen att denna sport inte skulle vara bra och sevärd när damer utöver den. Publiken uppmanas att intressera sig för bra fotboll oberoende av om den spelas av herrar eller damer.

"Kicki Bengtsson sätter skruv på VM-kvalet ..." (artikel: 283 ord)

Detta är en sportartikel som är sak- och personorienterad och skriven på ett relativt genusneutralt vis. Under läsningen påminns man inte ständigt om att det handlar om kvinnliga spelare genom ord som *damfotboll*, *tjejlag* etc. Som ovanstående analys visar brukar det inte se ut så, och frågan är varför denna text är skriven på detta sätt. Intill texten på sportsidan finns två andra texter som har de gängse genusutpekande orden, som *damlag*, *damfotboll*. Kontexten är således klarlagd, och sportartiklarna omskriver en aktuell sporthändelse; att det svenska landslaget är skickligt och segerrikt. Det framgår av texten att Kicki Bengtsson har varit proffs i USA. Hon betraktas som väletablerad, duktig och framgångsrik. Texten är skriven på ett sådant sätt att läsaren måste ha grundläggande insikter i fotboll och om fotbollsvärlden för att förstå den på ett djupt och genomgripande plan.

Den genusneutrala språkformen visar sig i att om man strukit alla förnamn och hade kunnat ge alla pronomen könsneutral referens, så hade artikeln handlat om fotboll rätt och slätt. Således är det bara personnamns- och pronomenanvändningen som avslöjar att det här rör sig om kvinnor inom elitfotboll. Möjligen hade formuleringen på r. 45-47 varit avslöjande "- Man får väl bjuda till lite extra, när det står 4-1, *sade Kicki med ett leende*". Manliga fotbollsspelare visar inte lika ofta sina känslor i mediereplikerna som kvinnliga.

Texten är emellertid svår att kategorisera i förhållande till det traditionella genussystemet. Men genom att visa att texter om damfotboll faktiskt kan skrivas som de i första hand är texter om fotboll kan vi dra slutsatsen att texten genom sin blotta existens omförhandlar det traditionella sättet att se på och skriva om detta tema.

5.2 Rockmusiken

Texterna om kvinnor inom rockbranschen är hämtade från Metros mittuppslag under rubriken Medierna skiljer på rock och rock (26.11.2001). Alla texterna är skrivna av en manlig journalist och är i jämförelse med texterna från SDS korta (120-522 ord). De verkar inte vara så väl genomarbetade språkligt. Jag har valt att analysera fyra av de fem texterna. Den som har lämnats oanalyzerad är en katalogartad faktaruta om svenskor inom rocken. De andra texterna kan kategoriseras som kulturartiklar av varierande längd. Den första, som är längst, handlar om att medierna särbehandlar kvinnliga rockare, den andra texten om Sveriges första kvinnliga rockband, den tredje om kvinnliga rockkritiker och den fjärde om Janis Joplin, en rocklegend.

Tidningen *Metro* riktar sig främst till yngre, och denna profil visar sig i att det finns ett förhållandevis stort material om underhållning och populärkultur, där dessa texter är genretypiska för tidningen med stort bildmaterial, enkelt formspråk och starkt förenklat innehåll.

"Tjejer som rockar sätts på separata topplistor" (artikel: 522 ord)

Texten tar upp att medierna särbehandlar män och kvinnor i rockvärlden. Artiklarna ger olika exempel på detta och kritiserar öppet att det förhåller sig på det viset genom frågan: "Är dessa särskilda kvinnolistor och uttrycket tjejrockband förfördelning eller diskriminering?" (r. 39-41). Frågan besvaras av musikjournalisten Kristina Adolfsson med följande formulering: "Det känns både nattståndet och unket och säger mer om medierna och journalisterna, faktiskt, än om musiken" (r. 45-52). Frågan sätter fokus på rockvärldens uppdelning av kvinnor och män, som har blivit uppenbar för artikelförfattaren när han tittat på olika topplistor. En annan fråga som berörs i texten är den som så många kvinnliga rockare fått: "Och hur känns det att vara tjej och spela rock?" (r. 68-69). Musikjournalisten Kristina Adolfssons förklaring till varför ordet *tjejband* används "är nog bara att det finns så få tjejband... och flera tusen år av manligt förtryck förstås" (r. 61-64).

Texten skriver fram att kvinnliga rockartister särbehandlas, ofta på ett negativt vis: "- Det är precis som med damfotbollen. De manliga får lön, de kvinnliga får träna på fritiden utan bidrag. Män tittar på män, och lyssnar hellre på män precis som att de hellre läser manliga författare. Kvinnor lyssnar däremot på båda könen. Men det är män som bestämmer. Precis som när Rolling Stone listar de femtio viktigaste rockartisterna och inte har med någon kvinna" (r. 101-112). För att påvisa mediernas åtskillnad mellan manliga och kvinnliga rockare kontrasteras ord som *tjejrockband* med *killrockband* (det sistnämnda används i princip inte) och *tjejrock* kontra *rock* och särskilda *kvinnorocktopplistor*. Åtskillnaden och särbehandlingen av kvinnor och män blir därigenom också synliggjord i och genom språket.

Artikeln talar om och tydliggör dikotomin mellan manliga och kvinnliga rockartister och indikerar att medierna bör ha unisex-topplistor för att inte kvinnolistorna ska uppfattas som B-listor. Därigenom utmanar texten öppet mediernas bedömning, ranking och negativa särbehandling av kvinnliga rockartister och omförhandlar dem också i viss mån genom att föreslå gemensamma topplistor för kvinnor och män.

"Sveriges första kvinnliga rockband började som en bluff" (artikel: 284 ord)

Texten verkar vara skriven med utgångspunkt i *Plommonpop och progrock*, en nyutkommen bok om det första tjejbandet i Sverige. Eva Soelberg, bandets grundare, uttalar sig om tjejband då och nu, och hon ger också sin syn på hur Plommons var. Den bild som målas upp i texten är inte smickrande. Plommons började som en bluff. Soelberg och hennes kamrat blev upptäckta (inom citattecken) av en journalist, eftersom de bar på varsin gitarr. De ljög om att de spelade i ett band och tvingades av detta skäl lära sig spela, tre ackord och sju låtar. De repade aldrig och lät allmänt dåligt, men de fick ändå vara med i tv, åka på turnéer och blev t.o.m. förband till The Who på isstadion.

Texten ger en negativ bild av kvaliteten på 1960-talets tjejband, eftersom texten ger luft åt att bandet blev känt därför att de var flickor, inte för att de kunde spela bra musik. Utifrån detta är det lätt att generalisera och dra felaktiga slutsatser om andra tjejband. Eva Soelberg urskuldar sig med: "Han [journalisten] ville göra intervju och de fick ragga upp ytterligare två tjejkompisar som ville ställa upp på idén. Efter att artikeln publicerats började det ringa från fritidsgårdar och skoldanser. De var helt enkelt tvungna att lära sig spela" (r. 15-22) ... "svårare än så var det inte" (r. 35-36) ... "folk var inte så bortskämda på den tiden" (r. 46-47). Om moderna tjejband säger hon följande: "Nuförtiden är ju tjejbanden bara produkter. De kan varken sjunga eller spela, allt görs av apparater bakom scenen" (r. 51-54).

I texten framkommer en negativ bild som bekräftar gamla fördomar om att kvinnor är dåliga rockare som inte kan spela, och indirekt att de är sämre rockartister än män. Soelberg generaliserar grovt, och slutsatsen blir att Plommons var dåliga då, men nu är tjejbanden också bluff eftersom det finns så många tekniska hjälpmedel, som gör att de egentligen inte behöver kunna sjunga och spela. Frågan som kan ställas här, är om inte killbanden och de könsblandade banden också använder denna teknik. Texten ger genom Eva Soelberg en onyanserad bild av kvinnliga rockartister då och nu; i denna bekräftas gamla genusstereotyper.

"Kvinnliga kritiker kasseras snabbt" (artikel: 120 ord)

I denna korta text ger rockrecensenten Kristina Adolfsson, som omtalades i texten "Tjejer som rockar sätts på separata topplistor", sin syn på hur det är att vara kvinnlig rockkritiker på en kvällstidning. Hon antyder att kvällstidningarna har kvinnliga unga kritiker bara för syns skull, men att dessa blir för gamla redan vid 30 (r. 17-20). Andra arbetsförhållanden gäller däremot för män. I texten ger journalisten en kort inledning och låter sedan Kristina Adolfsson, som han intervjuat, föra ordet texten igenom. Detta görs på ett aggressivt sätt, där hon misstänkliggör tidningarna för att diskriminera kvinnliga rockmusiker och favorisera manliga.

Flera forskare hävdar (Zoonen 1994, Edström 1994) att män vanligtvis har en starkare och mer betydelsefull ställning än kvinnliga journalister på tidningarnas redaktioner. Texten använder plusord när den talar om dåtiden: "sannolikt Sveriges första profilerade rockkritiker" (r. 2-3), "punkare och ung tjej" (r. 5), "fick snart ett erbjudande av Expressen" (r. 6-7), "jag var tjej och hade så mycket åsikter" (r. 11-12) och minusord när den talar om nutiden: "utvecklingen har stått stilla, tycker hon" (r. 13-14), "Det ser inte bra ut längre. Manliga kritiker ... kan ... bli hur gamla som helst" (r. 20-23).

I denna och den föregående texten ger den manlige skribenten - genom kvinnliga röster som framtonar som aggressiva och bittra - luft åt en orättvis särbehandling av kvinnor inom rock- och medievärlden. Kvinnorna framstår i och genom texterna som offer i dubbel mening. Texten ger en vanmäktig, onyanserad och ensidig bild av verkligheten.

Sammantaget både bekräftar och utmanar texten det traditionella genussystemet: bekräftar genom att presupponera en könsuppdelad arbetsdelning på redaktionerna, men samtidigt utmanar den uppdelningen genom att öppet kritisera detta förhållande.

"Janis Joplin en legend som ofta glöms bort" (artikel: 206 ord)

Texten helgonförklarar Janis Joplin och kritiserar att skickliga och inflytelserika kvinnliga rockare inte kommer med på topplistor över viktiga rockartister och i texter om rockhistoria, vilket texten beskriver som ett fält med nästintill total manlig dominans och ironiserar över detta i följande formulering: "När den stora amerikanska underhållningstidningen Entertainment Weekly listade de tio största ögonblicken i rockhistorien så fanns - hör och häpna - en kvinna nämnd i en liten passus i ett kort stycke" (r. 9-15). Den relativa tystnaden kritiserar, och Janis Joplins rockinsats lyfts till skyarna. Det sägs om henne att hon: "bör få ett eget kapitel i vilken bok som helst som täcker rockens historia, även de som handlar om båda könen" (r. 21-24), "Hon var en annorlunda

och nyskapande rockartist i en mansdominerad rockvärld" (r. 39-41). Denna värld låter inte kvinnliga rockartister synas.

I texten omtalas och kritiseras områdets traditionella genussystem genom beskrivningen av att kvinnor inte släpps fram i historieskildringar och statistik. Därigenom utmanas det traditionella genusinnehållet starkt och omförhandlas också i det att författaren framhåller att Janis Joplin bör få ett eget kapitel i en bok om rockhistorien, som handlar om både kvinnliga och manliga rockmusiker. Texten kan ses som ett inlägg mot den bristande jämlikheten mellan kvinnor och män i rockhistorien.

5.3 Byggbranschen

Om unga kvinnor i byggbranschen finns i materialet endast en lång text, publicerad i SDS:s kulturdel, förstasidan, 21.9.2001. Texten är författad av en kvinnlig journalist, och förutom hennes röst, har två kvinnliga lärlingar och två män i överordnad ställning intervjuats på ett företag. Det är ett reportage, där texten skildrar kvinnliga plattsättare som är under utbildning och hur branschen kan förändras genom kvinnornas inträde där.

En sak som inte framkommer i artikeln men som är viktig bakgrundsinformation är att plattsättare är ett yrke i kris på så sätt att det inte finns tillräckligt med hantverkare i yrket. Därför har ett företag inom branschen valt att försöka rekrytera kvinnor (Lindgren 2001).

Språkligt ansluter texten till reportagegenren med person- och miljöbeskrivning, direkta anföringar för att skapa närvarokänsla och skribentens egna kommentarer till det som skildras i reportaget.

"Det bästa med jobbet är skapandet" (reportage: 948 ord)

Texten handlar om två kvinnliga plattsättarlärlingar och för- och nackdelar med att rekrytera kvinnor till ett traditionellt manligt hantverksyrke. Texten har en genomgående positiv inställning till dessa pionjärer, till företaget, handledaren och de samhällsekonomiska konsekvenserna. Initiativet tycks ge ett mervärde åt alla inblandade inklusive företagets kunder som enligt marknadschefens åsikt: "uppskattar att få badrummet renoverat av en kvinna, eftersom de oftast har mer känsla för hur jobbigt det är att bo på en byggarbetsplats" (r. 104-108). Under det senaste året har Malmö fått 25 procent kvinnor inom plattsättaryrket (r. 1). Branschen är, som tidigare nämnts, i kris; det finns i princip inga plattsättare att få tag i, men detta framgår inte av artikeln.

Texten går mest ut på att omförhandla en traditionell arbetsfördelning, där enbart män var plattsättare (murare). Företaget framstår som progressivt och jämlikt i en annons, där man rekryterade lärlingar till plattsättaryrket med följande formuleringar: "Alla tror inte på oss. Men saker och ting håller tack och lov på att förändras. Hantverksyrket har hittills varit männens sista fäste, men nu vill vi radikalt ändra på detta" (r. 53-58). De två intervjuade lärlingarna är också mycket positiva till jobbet: "Båda stortrivs ... Den manliga dominansen på jobbet bekymrar dem inte alls. Inte heller att jobbet anses tungt. - Jag tycker inte att det är tyngre än något annat. Man får göra det så lätt som möjligt, det finns ju hjälpmedel, tycker Jessica Persson, som är lagbas" (r. 33-48).

Men texten bekräftar också mer eller mindre öppet fördomar om det traditionella genussystemet, då lärlingarna säger: "- Här är det mycket rakare. Inte en massa skitsnack. Är det något som är fel, säger man till. Sedan är det över" (r. 18-21). Formuleringen implicerar att kvinnliga arbetsplatser skulle ha psykosociala problem som inte manliga har. Likaledes indikerar följande formuleringar att kvinnorna kan förväntas få det svårt att anpassa sig på byggena: "Hur behandlar man tjejer på en mansdominerad arbetsplats som ett bygge? Hur upplever tjejerna den ganska råa och smutsiga miljön?" (r. 81-85). Texten konstaterar dock att: "Den ovanliga 'kvinnojakten' har gått bättre än förväntat och förtjusningen över den nya satsningen är stor inom Interoc Plattsättning AB" (r. 91-95). Marknadschefen säger att: "- Arbetsplatserna får en trevligare atmosfär" (r. 96-97) om det

finns kvinnor där. Alla dessa uttalanden kanske stämmer med verkligheten men de sammanfaller också med attityder om kvinnors och mäns egenskaper i ett äldre genussystem genom att män förknippas med ord som *rå* och *smutsig* och kvinnor med att de skapar *trevligare atmosfär*.

De kvinnliga plattsättarnas situation kontrasteras mot den som kvinnor har inom vården, och jämförelsen framstår som mycket fördelaktig för plattsättarna: "Som utlärdd kvitterar man ut en lön på cirka 22 000 kronor i månaden och det är mer än vad det tunga jobbet inom till exempel sjukvården kan betala" (r. 151-155). Kvinnornas handledare, "en skicklig plattsättare av den äldre stammen som brinner för sitt byggjobb" (r. 109-111), är stolt över sina lärlingar och säger: "- Du ser att hon tar upp tumstocken direkt. Det är viktigt! Det har jag präntat i dem ... - De är mycket duktiga ... Att kunna mäta upp och ha ett logiskt tänkande är viktigt för en plattsättare. - Vi lär ut grunderna. Sedan får alla lära sig sina knep, för alla plattsättare sätter olika" (r. 121-137) säger handledaren Bo Tapper. Dessa uttalanden från lärlingarnas handledare visar att de klarar det nya arbetet på ett professionellt sätt.

Texten tar också upp att kvinnorna inte särbehandlas positivt på byggena: "Tro nu inte att det duttas med damerna ute på byggena! Det är ingen som håller dem i handen eller ger förmåner" (r. 159-162). Det framgår inte vem som står för den formuleringen, och det är inte uppenbart hur den ska tolkas. Den implicerar nästan att vi hade förväntat oss att kvinnor skulle särbehandlas positivt på byggen. Det språkliga uttryckets form "duttas med damerna" ('daltas med kvinnorna') antyder distans till idéinnehållet, och det kan tolkas som den förminskar kvinnornas värde. Genom att språkformen är avsedd att vara humoristisk gör den på denna punkt troligen också innehållet mindre seriöst.

Sammantaget kan texten sägas bekräfta äldre genusföreställningar eller fördomar genom att indirekt kritisera kvinnliga arbetsplatser, utmana genom sin positiva inställning till kvinnliga plattsättare, men mest omförhandlar den det traditionella genusinnehållet i begreppet *plattsättare* genom att visa att det går bra för kvinnorna inom ett traditionellt manlig hantverksyrke.

6 Sammanfattande diskussion

Sammanfattningsvis har jag i tabell 2 tentativt med utgångspunkt i analysresultaten markerat om de olika texterna bekräftar, utmanar eller omförhandlar det traditionella genussystemets innehåll och i vilken grad detta sker i texterna.

Det framgår av markeringarna i tabell 2 att en tredjedel av texterna bekräftar i någon grad ett traditionellt genusinnehåll, men endast en gör uteslutande det. Det är text 6 om tjejobandet Plommons. De andra två bekräftar inte enbart det traditionella genussystemet utan utmanar även, som i text 7: "Kvinnliga kritiker kasseras" eller omförhandlar, som i text 9: "Det bästa med jobbet är skapandet". Att det är enbart en text som uteslutande bekräftar gammalt genusinnehåll är överraskande. Än mer överraskande är att åtta av de nio texterna antingen utmanar eller omförhandlar det traditionella genussystemets innehåll i viss eller hög grad. Förklaringarna till detta är förmodligen flera. Texterna har fokus på unga kvinnor som givit sig in i mansdominerade branscher, och generellt skildras alla kvinnorna, utom tjejobandet Plommons, som duktiga och framgångsrika i sitt värv. Dessa positiva omdömen får de av manliga skribenter eller män i deras närhet.

Tabell 2. Text, genre, tema och textens förhållningssätt till det traditionella genussystemets innehåll

Text	Genre & tema	Traditionellt genusinnehåll		
		A. Bekräftar	B. Utmanar	C. Omförhandlar
1. Tina tog ton - och vilket	sportartikel om Tina	0	0	**

lyft det blev	Nordlund			
2. "Den mest begåvade tjejfotboll jag skådat"	puff om svensk fotbollsseger	0	*	0
3. Kicki Bengtsson sätter skruv på VM-kvalet ...	sportartikel om Kicki Bengtsson	0	0	**
4. Ett nytt landslag att ta till sin hjärta	sportkrönika om svenska landslaget	0	0	**
5. Tjejer som rockar sätts på separata topplistor.	artikel om kv. musiker i Sverige och världen	0	**	*
6. Sveriges första kvinnliga rockband började som en bluff	artikel om Sveriges första kvinnliga rockare	**	0	0
7. Kvinnlig kritiker kasseras snabbt	kort artikel om rockkritiker	*	**	0
8. Janis Joplin en legend som ofta glöms bort	kort artikel om Janis Joplin	0	*	**
9. "Det bästa med jobbet är skapandet"	reportage: om plattsättarlärningar	*	*	**

** hög grad

* viss grad

0 inte alls

Om mina resultat stämmer med genusinnehållet i tidningstextproduktionen i stort inom detta och närliggande områden pekar det på att tidningstexter i den relativt hierarkiska tidningsvärlden har förändrats i sitt sätt att beskriva verkligheten (jfr Zoonen 1994, Edström & Jacobson 1994).

Det svenska jämställdhetsarbetet kan och bör åstadkomma en attitydförändring, och förmodligen är det särskilt viktigt att människans attityder till kvinnor som verkar på traditionellt mansdominerade områden förändras. Den positiva bild som texterna i min studie ger av kvinnor och de initiativ till utmaning och omförhandling av det gamla genussystemet, som jag tycker mig se i dem, kan vara ett tecken på att något håller på att hända i mediasamhället och det svenska samhället i stort.

Men det kan också finnas andra orsaker till resultatet. Exempelvis är fotboll och andra sporter strikt könsuppdelade eftersom kvinnor och män vanligen inte tävlar mot varandra. Detta leder till att texter om sporterna handlar om antingen kvinnor eller män (jfr Siivonen 1994:71), vilket möjligen kan göra det lättare att konstruera genus utmanande eller omförhandlande i sådana texter. Kvinnor och män uppträder bokstavligen på olika arenor och därför konkurrerar de inte med varandra. Det förefaller troligt att anta att när kvinnor anses tillräckligt framgångsrika eller många på ett område, omskrivs de som vi alltid varit vana vid att män har omskrivits i medierna.

Texterna om rockartister (text 5-8) visar att samma journalist kan välja att skriva sina texter så de bekräftar, utmanar eller omförhandlar det traditionella genusinnehållet. Branschen har varit och är fortfarande mansdominerad, och texterna om denna är vanligen inte sådana som omförhandlar det traditionella genusystemet. Detta kan förklaras av att texterna mestadels fokuserar på individuella prestationer som knyts till olika namngivna rockmusiker och band.

I reportaget om kvinnor i byggbranschen verkar de kvinnliga plattsättarlärningarna identifiera sig med männen på byggena och delvis ta avstånd från kvinnodominerade arbetsplatser. Att de gör så verkar rimligt med tanke på deras nya yrkesidentitet. Om det inte bara är i textvärlden utan också i verkligheten kan detta nog leda till förändring. På samma sätt är det bra om män kommer in på kvinnligt dominerade arbetsplatser och där

identifierar sig med kvinnorna. På sikt kan vi därigenom få en könsblandad arbetsmarknad och kanske större och homogenera förståelse av jämställdhet i samhället och medievärlden.

I min textstudie blottas fortfarande den manliga överordningen genom att det i textvärlden nästan uteslutande är män som definierar vad som gör kvinnorna duktiga och framgångsrika (jfr Hirdman 1998:209). De undersökta texterna behandlar områden där män etablerat sig före kvinnorna och där männen länge har haft initiativet och makten. De undersökta artiklarna premierar emellertid kvinnlig initiativkraft. Dessutom beskriver texterna mestadels kvinnorna som framgångsrika utövare inom ett verksamhetsområde - inte som privatpersoner - och därigenom kan texterna tjäna som attitydförändrare och förebilder för hur andra män och kvinnor kan tänka och handla.

Vidare antyder studien också att det inte finns ett enkelt eller givet samband mellan skribentens kön och texternas förhållningssätt till genuskonstruktion; det vill säga om texterna bekräftar, utmanar eller omförhandlar det traditionella genussystemet i tidningstexter.

Kopplingen mellan text, diskursiv och social praktik blir synlig i studien på följande sätt. Journalister i det undersökta materialet skriver jämställt och politiskt korrekt om kvinnor på mansdominerade områden. Oberoende av om åsikterna som framförs speglar skribenternas uppriktiga mening eller ej, så påverkar de läsarnas sätt att se kvinnor i traditionellt manliga verksamheter - fotbollsspelare, rockmusiker och plattsättare - som något normalt och självklart. Detta kan i sin tur få igång en attitydförändring i den diskursiva praktiken som involverar både journalister och tidningsläsare. Hur genus konstrueras i textvärlden kan därigenom i viss mån sägas spegla förhållanden på samhällsnivå, i den sociala praktiken, exempelvis i jämställdhetslagen och andra jämställdhetsdokument som påbjuder mäns och kvinnors lika rättigheter.

© [Gunilla Byrman](#)

Litteratur

Byrman, Gunilla 2001: "From marital precautions to love power. Gender construction in Swedish contraceptive brochures". I *NORA, Nordic Journal of Women's Studies*, nr 2, volume 9. UK: Taylor & Francis.

Edström, Maria & Jacobson, Maria, 1994: *Massmediernas enfaldiga typer. Kvinnor och män i mediebruset 17 mars 1994*. JMK Arbetsrapport nr 38/94. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation.

Fairclough, Norman 1992: *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.

Hellspång, Lennart & Ledin, Per 1997. *Vägar genom texten. Handbok i brukstextanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Hirdman, Yvonne 1988. "Genussystemet - reflexioner kring kvinnors sociala underordning". I: *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 3. S. 49-63.

Hirdman, Yvonne 1998. "Kvinnorna i välfärdsstaten". I: *Kvinnohistoria. Om kvinnors villkor från antiken till våra dagar*. Stockholm. S. 203-218.

Lindgren, Olle, 2001: Samtal mellan Olle Lindgren, som varit verksam på Interoc, och Gunilla Byrman den 2.12.2001.

Mills, Sara, 1995: *Feminist Stylistics*. The Interface Series. London & New York: Routledge.

Siivonen, Junita, 1994: *Nytänkare, finstämda lyriker och kvinnor. Språklig asymmetri. En*

studie i det journalistiska språket ur könsperspektiv. SSKH Nr 32. Helsingfors: Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet.

Stuart, Allan 1999: *News Culture. Issues in Cultural and Media Studies*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.

Teleman, Ulf 1979. *Språkrätt*. Lund: LiberLäromedel.

Zoonen, Liesbet, 1994: *Feminist Media Studies*. London: Sage.

[1] Radhänvisningarna avser texterna som de såg ut i den publicerade pappersversionen av tidningen. Texterna kan av copyrightskäl inte återges här.

[2] Det är mina kursiveringar här och i det följande.